

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ
ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА МУЗИЧНА АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ
імені П. І. ЧАЙКОВСЬКОГО

Руденко Олександра Олександрівна

УДК 008:738(477.41)"18–19"

**МИСТЕЦТВО ДИБИНЕЦЬКОЇ КЕРАМІКИ
В ХУДОЖНІЙ КУЛЬТУРІ КИЇВЩИНИ
XIX–XX СТОЛІТЬ**

Спеціальність 26.00.01 – Теорія та історія культури (мистецтвознавство)

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата мистецтвознавства

Київ–2020

Дисертацією є кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Роботу виконано на кафедрі мистецтвознавчої експертизи Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв Міністерства культури та інформаційної політики України (м. Київ).

Науковий керівник: доктор мистецтвознавства, професор
ШКОЛЬНА Ольга Володимирівна,
Інститут мистецтв Київського
університету імені Бориса Грінченка
Міністерства освіти і науки України,
завідувач кафедри образотворчого мистецтва

Офіційні опоненти: доктор мистецтвознавства,
старший науковий співробітник,
заслужений діяч мистецтв України
РОГОТЧЕНКО Олексій Олексійович,
Інститут проблем сучасного мистецтва
Національної академії мистецтв України,
головний науковий співробітник
відділу теорії та історії культури

кандидат культурології, професор,
заслужений діяч мистецтв України
РОМАНЧИШИН Василь Григорович,
Комунальний заклад вищої освіти
Київської обласної ради «Академія
мистецтв імені Павла Чубинського»
Міністерства культури та інформаційної
політики України, ректор

Захист відбудеться «29» вересня 2020 р. о 16.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.005.02 по захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора наук у Національній музичній академії України імені П. І. Чайковського за адресою: 01001, Київ, вул. Архітектора Городецького, 1–3/11, четвертий поверх, фойє Малої зали.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського за адресою: 01001, м. Київ, вул. Архітектора Городецького, 1–3/11.

Автореферат розіслано «   » серпня 2020 року

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат мистецтвознавства

Н. О. Швець

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. У сучасній Україні проблема збереження та розвитку національної культури загалом та народної творчості зокрема останнім часом набуває особливого значення, насамперед у контексті євроінтеграційних векторів у мистецтві. У зв'язку з процесами глобалізації у багатьох культур світу нівелюється їх своєрідність й існує велика загроза втрати ідентичності та культурного коду окремих народів. У цьому сенсі народне мистецтво як явище культури відбиває художньо-естетичні й світоглядні погляди його носіїв, їх духовні цінності, та виявляє національну самобутність у традиційних художніх формах.

Невід'ємною складовою художньої культури України є вітчизняне гончарство, що виступає ретранслятором народних традицій. Оскільки кожен осередок кераміки поряд із загальнонаціональними рисами має локальну самобутню специфіку виражальних засобів і культурну своєрідність, вони є мистецькими маркерами регіональної автентичності.

Одним із найпомітніших прикладів народного мистецтва Київщини є кераміка села Дибинці XIX–XX століть (нині Київської області, Богуславського району). Місцевий промисел утворився за доби формування староукраїнської культури XVII–XVIII століть і виокремився як визначний гончарний центр упродовж наступних двох століть. Він визрівав у симбіозі українсько-козацького, польсько-шляхетського й єврейського купецько-ремісничого культурних осередків місцевого населення і наприкінці XIX – у першій третині XX століть досягнув найвищого рівня свого розвитку.

Знаковим для поступу досліджуваного центру стало тривале існування тут найбільш відомого на Київщині гончарного братства, якому були властиві релігійно-цехові, соціально-адміністративні й організаційно-управлінські риси. На основі досягнень гончарного цеху, довкола якого гуртувалася вся спільнота Дибинців і частково навколишніх сіл, було утворене культурно-мистецьке ядро цього населеного пункту Середньої Наддніпрянщини, яке жило та функціонувало згідно з уставом і розпорядком братства.

З XIX століття устої розвитку селища попереднього часу були трансформовані під впливом розбудови у Дибинцях нового керамічного виробництва – фаянсової фабрики графів Браницьких. Це підприємство промислового типу, де окрім вільнонайманих співробітників працювало 105 місцевих громадян-кріпаків, вплинуло на розвиток формотворення посуду, скульптури й технічної кераміки краю. Під дією новітніх промислових нововведень виник специфічний місцевий синтез народної культури гончарства і високої промислової кераміки. Розквіт мистецтва дибинецької кераміки припадає на кінець XIX – першу третину XX століття.

Велике значення для культурологічного і мистецтвознавчого дослідження дибинецького керамічного промислу мають праці науковців XIX та XX століть, присвячені різним аспектам діяльності даного осередку (О. Данченко, М. Іонов, М. Казаков, О. Клименко, Ю. Лащук, Ф. Лебединцев, О. Школьна). Проте

наявні публікації не розкривають специфіки мистецтва дибинецької кераміки у взаємозв'язках та особливі риси місцевої гончарної традиції у різні відрізки часу впродовж окресленого періоду.

У сучасних умовах підвищеного інтересу до відродження українських художніх силікатів комплексне дослідження творчого спадку дибинчан дасть змогу виявити мистецьку своєрідність цього осередку, розширити усвідомлення його місця в українській художній культурі, а також намітити можливі шляхи відродження місцевого гончарства та тонкокерамічної справи. Відновлення у народному господарстві сучасних Дибинців керамічного виробництва на основі давніх традицій формотворення та декорування позитивно вплине на економічний і культурний розвиток села та району, дасть перспективи появи тут осередків легкої промисловості, створення робочих місць, окреслить новітні вектори для розвитку художніх здібностей місцевої творчої молоді.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане відповідно до планів наукової роботи кафедри мистецтвознавчої експертизи Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв (протокол № 4 від 29 квітня 2014 року), остаточно сформульовано та перезатверджено 29 жовтня 2019 року (протокол № 3). Дослідження виконане відповідно до комплексної теми «Мистецтвознавчі та експертні дослідження національної культурної спадщини» (державний реєстраційний номер 0118U001513), у межах якої здобувачем вивчено мистецтво дибинецької кераміки шляхом проведення мистецтвознавчого аналізу збережених творів майстрів с. Дибинці у музейних державних і приватних збірках України.

Мета дослідження – виявити локальну специфіку мистецтва дибинецької кераміки ХІХ–ХХ століть у контексті художньої культури Київщини.

Для досягнення мети поставлено такі **завдання**:

- дослідити музейні збірки України на наявність у них творів дибинецької кераміки й архіви щодо існування гончарного цехового братства;
- окреслити діяльність Дибинецької фаянсової фабрики графів Браницьких та її місце у формуванні специфіки художньої мови місцевого осередку гончарства;
- проаналізувати та систематизувати асортимент творів і художні особливості оздоблення керамічних виробів дибинецьких майстрів ХІХ–ХХ століть;
- здійснити класифікацію кераміки Дибинців за матеріалами;
- розробити типологію дибинецьких гончарних виробів за функціональним призначенням;
- розглянути специфіку культури формотворення та декорування дибинецької кераміки ХІХ–ХХ століть;
- скласти загальний реєстр майстрів-керамістів с. Дибинці та визначити специфіку творчого почерку найяскравіших із них;

- визначити роль дибинецької кераміки у художній культурі Київщини на тлі розвитку інших осередків гончарства Середньої Наддніпрянщини.

Об'єкт дослідження – художня культура Київщини ХІХ–ХХ століть.

Предмет дослідження – мистецтво дибинецької кераміки окресленого періоду.

Хронологічні межі дослідження. Основним часовим відрізком є ХІХ–ХХ ст. як період активного розвитку дибинецького керамічного промислу. Вихід за хронологічні межі дослідження обумовлений необхідністю окреслити передумови виникнення гончарства в Дибинцях у ХVІІ–ХVІІІ ст. і проаналізувати діяльність місцевого гончарного цехового братства, що також діяло у ХІХ ст. – тобто в розглядуваний період. Крім того, охоплено початок ХХІ століття, коли відбувається систематизація інформації про виявлені пам'ятки з державних й приватних колекцій та архівів і проведено їх мистецтвознавчий аналіз.

Географічні межі дослідження включають село Дибинці Богуславського району як досліджуваний центр гончарного промислу на Київщині, а також терени сучасної України, де розташовані музеї, в яких зберігаються артефакти дибинецької кераміки (насамперед, Київщини, Черкащини, Полтавщини, Львівщини).

Методологічну основу дослідження складає комплекс загально- та конкретнонаукових методів і підходів для вирішення поставлених завдань.

Так, *принцип історизму* дав змогу розглянути процес становлення і розвитку дибинецького керамічного промислу як лінійного явища та прослідкувати спадкоємність культури через передачу традицій;

принцип наукової достовірності став базовим для відбору та подання інформації, що стосується досліджуваної теми, тому низка суперечливих фактів щодо мотивів оздоблення мальованого посуду, атрибуція творів із музейних колекцій тощо були верифіковані, уточнені й переосмислені;

соціокультурний підхід було обрано для проведення зрізу прошарків суспільства, що мешкали в Дибинцях у ХІХ столітті. Він виявив зв'язки між трьома верствами населення, а саме місцевими селянами-кріпаками, вільнонайманими працівниками фаянсової фабрики та дворянською елітою – землевласниками графами Браницькими, що брали участь у творенні нових культурних тенденцій розвитку краю;

мистецтвознавчий підхід є ключовим в осмисленні художньої специфіки доробку майстрів села Дибинці, їх художньо-естетичних й образних ідеалів, витоків і розвитку мистецької думки;

аксіологічний метод вжито для ціннісних характеристик творчості дибинецьких керамістів у контексті художньої культури Київщини;

онтологічний метод допоміг окреслити сутність побутування різновидів місцевих гончарних виробів Дибинців, їх мистецьку самостійність й особливості існування у культурному просторі Київщини ХІХ–ХХ століть;

історико-хронологічний метод був опорним при вивченні етапів розвитку дибинецького керамічного промислу, соціокультурних і суспільно-політичних зрушень в регіоні;

компаративний (історико-порівняльний) метод дав можливість визначити певні паралелі між мистецькими тенденціями керамічних виробництв Австрії, Німеччини, Польщі, Чехії, Англії і Росії, що знайшли втілення у продукції Дибинецької фаянсової фабрики графів Браницьких;

крос-культурний метод був використаний для виявлення підвалин локальної специфіки культури регіону на перетині українсько-козацького, польсько-шляхетського й єврейського купецько-ремісничого світобачень, а також для унаочнення зв'язку народного гончарства та культури професійної промислової тонкої кераміки;

метод мікроісторії слугував основою для виявлення культуротворчої специфіки виготовлення кераміки на Богуславщині через детальне висвітлення регіональної локальної мистецької манери народних гончарів та художніх форм і декору фаянсу даного мистецького центру;

метод типологізації покладено в основу аналізу особливостей формотворення виробів і структурування асортименту продукції дибинчан XIX–XX століть відповідно до функцій виробів та їх призначення;

метод мистецтвознавчого аналізу збережених натурних експонатів із музейних колекцій України та приватних збірок вжито з метою визначення художніх особливостей форм і декору посуду, вазового сегменту, сакрального начиння, аксесуарів, скульптури, дрібної пластики та димарів;

метод реконструкції та моделювання застосовано для реконструкції та відтворення інфраструктури дибинецького керамічного промислу під час існування гончарного цехового братства і фаянсової фабрики графів Браницьких, що дало можливість простежити особливості соціокультурного середовища й організацію праці народних майстрів Київщини XVIII–XIX століть;

методи опитування та інтерв'ювання використані при зборі інформації щодо дибинецьких гончарів від мешканців села під час польових досліджень.

Теоретичну основу дослідження становлять:

- дослідження українських фахівців у галузі історії, теорії, філософії культури та мистецтва (Ю. Богуцький, М. Бровко, С. Волков, П. Герчанівська, Ж. Денисюк, О. Зосім, В. Корнієнко, Т. Кривошея, Ю. Легенький, В. Личковах, О. Овчарук, М. Попович, О. Роготченко, В. Романчишин, В. Сіверс, В. Шейко, В. Шульгіна, І. Юдкін, О. Яковлев);

- ґрунтовні праці вітчизняних і російських дослідників, у яких розглянуто різні аспекти керамічного промислу в Дибинцях (Л. Данченко, М. Іонов, О. Клименко, Ю. Лащук, Ф. Лебединцев);

- розвідки в історико-культурній та археологічній галузях, що прицільно чи опосередковано торкаються питань розвитку дибинецького гончарства (Л. Башинська, О. Голінська, П. Зем'ятченський, М. Казаков, О. Коваленко, О. Пошивайло, М. Устенко, Л. Чміль);

- мистецтвознавчі студії, які висвітлюють окремі тенденції в творчості керамістів Дибинців (Я. Запаско, Г. Івашків, Ю. Климович, Я. Музиченко, Н. Пасічник, Л. Паславська, Н. Терещенко, Р. Шмагало, О. Щербань);

- дослідження істориків, архівістів, історіографів, мистецтвознавців, присвячені діяльності основних землевласників Богуславського ключа у ХІХ столітті – графів Браницьких (В. Перерва, О. Степанишина, Є. Чернецький, О. Школьна).

Джерельну базу дослідження насамперед становлять збережені артефакти дибинецьких керамістів, що є частиною музейних колекцій України. Також зведені дані науково-облікових картотек Національного музею українського народного декоративного мистецтва, Національного центру народної культури «Музей Івана Гончара», Національного музею народної архітектури та побуту України, Національного музею історії України, Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав», Білоцерківського краєзнавчого музею, Богуславського краєзнавчого музею «Музей історії Богуславщини», Канівського музею народного декоративного мистецтва, Літературно-меморіального музею І. С. Нечуя-Левицького, Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному, Музею етнографії та художнього промислу Інституту народознавства НАН України у місті Львові, Національного музею у Львові імені Андрея Шептицького.

Частиною джерельної бази є архівні документи, що стосуються діяльності фаянсової фабрики у Дибинцях і окремих аспектів гончарного промислу осередку, а також рукописи цехових книг дибинецьких гончарного цехового та сестринського братств. У дисертації використано інформацію, зібрану автором у польових умовах від мешканців с. Дибинці під час експедицій 2014–2019 рр., що включали обстеження територій та інтерв'ювання. До наукового аналізу залучено результати археологічних розвідок А. Сорокуна у Богуславському районі в 2012 та 2013 рр. і А. Борисова в Дибинцях – 2016 р.

Крім того, було опрацьовано періодичні виставки дибинецької кераміки у філії № 7 с. Дибинці Богуславської централізованої бібліотечної системи (2014 р.), у методичному кабінеті Богуславського районного будинку культури (2015 р.) й у художньому відділі Комунального вищого навчального закладу Київської обласної ради «Богуславський гуманітарний коледж імені І. С. Нечуя-Левицького» (2016 р.).

Наукова і теоретична новизна дослідження полягає у комплексному аналізі мистецтва дибинецької кераміки ХІХ–ХХ століть як складової художньої культури Київщини.

Уперше:

- висвітлено за першоджерелами (оригіналами цехових книг) соціокультурні чинники, які сприяли становленню та розвитку дибинецького гончарного братства, цеху та промислу;

- окреслено основні етапи існування гончарного промислу досліджуваного осередку, його характерні культуротворчі, соціально-економічні, ремісничо-управлінські й адміністративно-організаційні ознаки;

- виявлено закономірності зв'язку мистецького рівня керамічної продукції та об'ємів виробництва з низкою соціально-економічних і культурних чинників впродовж ХІХ–ХХ століть;

- зібрано та систематизовано дані про збережені нині музейні й приватні колекції дибинецької кераміки в Україні, визначено кількість наявних артефактів, їх типологічні та художні особливості;

- впорядковано дані щодо діяльності гончарів осередку XIX–XX століть у вигляді повного реєстру імен майстрів Дибинців окресленого періоду;

- введено до наукового обігу імена раніше невідомих гончарів, що виготовляли майоліковий і теракотовий посуд, архітектурну кераміку.

Одержало подальший розвиток:

- визначення ролі діяльності майстрів Дибинецької фаянсової фабрики графів Браницьких у формуванні мистецької своєрідності творчості місцевих народних керамістів;

- дослідження специфіки орнаментальних мотивів розпису й оздоблення полив'яного мальованого посуду та теракоти дибинецькими майстрами XIX–XX століть;

- простеження впливу дибинецької гончарної школи на творчість інших керамічних центрів Середньої Наддніпрянщини;

- аналіз специфіки мистецьких особливостей підполивних ангобних розписів дибинецького мальованого посуду;

- характеристика основних рис художнього почерку найбільш талановитих майстрів, їх вплив на творчість наступників;

- дослідження династичних зв'язків серед керамістів Дибинців і визначення ролі спадковості традицій у розвитку культури краю.

Удосконалено:

- типологію асортименту форм виробів, що побутували в даному осередку впродовж XIX–XX віків.

Уточнено:

- біографічні дані низки дибинецьких майстрів кінця XIX–XX століть.

Теоретичне і практичне значення роботи. Теоретичні аспекти даного дослідження можуть бути використані при написанні наукових праць, навчальних програм і проєктів з культурології, історії художньої культури, історії українського декоративно-прикладного мистецтва, мистецтвознавства, краєзнавства. Практичне значення робота має для керамістів, керамологів, художників, реставраторів, музейних співробітників, краєзнавців, мистецтвознавців, археологів, культурологів і педагогів. Матеріали дисертації можуть включатися у курси навчальних предметів образотворчого циклу в закладах початкової та вищої мистецької освіти. Так, за основним місцем працевлаштування згідно плану методичної роботи КЗ «Богуславська школа мистецтв» на 2014–2019 рр. у межах дисциплін «Історія образотворчого мистецтва» й «Історія гончарства» здобувачем було організовано низку краєзнавчих експедицій для учнів художнього відділу вказаної установи. Під час означених заходів було обстежено ймовірне місце розташування Дибинецької фаянсової фабрики і маєтку графів Браницьких в урочищі Турчино, виявлено місця видобутку місцевих глин і залишки шахт, проведено низку польових досліджень й інтерв'ювання нащадків майстрів.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною роботою, здійсненою в галузі теорії та історії культури (мистецтвознавство). Висновки та положення, які містять наукову новизну та практичне значення, ґрунтуються на результатах, отриманих автором дослідження самостійно.

Апробація результатів дослідження проводилася на трьох міжнародних, чотирьох всеукраїнських й одній регіональній науково-краєзнавчій конференціях у формі повідомлень і доповідей: II міжнародна науково-практична конференція «Документ, мова, соціум: теорія та практика» (м. Київ, 10–11 квітня 2014 р.); міжнародна науково-практична конференція «Перші наукові читання, присвячені пам'яті професора Олександра Івановича Мінжуліна» (м. Київ, 4 червня 2014 р.); міжнародна науково-практична конференція «Культурні цінності Криму та Донбасу: питання переміщення, повернення, супроводу, експертизи, збереження, музеєфікації» (м. Київ, 4–5 червня 2015 р.); всеукраїнська науково-практична конференція «Феномен Тараса Шевченка: лінгвістичний, історичний і мистецтвознавчий аспекти», присвяченій 200-літтю від дня народження Тараса Шевченка (м. Київ, 27–28 лютого 2014 р.); всеукраїнська науково-практична конференція «Охорона культурної спадщини в Україні: аспекти соціокультурної взаємодії» (м. Київ, 5–6 червня 2014 р.); IV всеукраїнська науково-практична конференція «Екологія візуальності: стратегії, концепції, проекти» (м. Черкаси, 8–9 жовтня 2015 р.); всеукраїнська наукова конференція для науковців та студентів «Стилі та стильові напрями у мистецтві XVII–XXI століть» (м. Київ, 16–17 травня 2016 р.); науково-краєзнавча конференція «Біля джерел народної слави» у рамках IV Всеукраїнського молодіжного історико-етнографічного форуму «Богуслав» (м. Богуслав, 8 жовтня 2015 р.).

Публікації. Основні результати дослідження викладено у 11 наукових публікаціях: 5 статей у наукових фахових виданнях України й інших держав, які включені до міжнародних науково-метричних баз; 6 публікацій в інших наукових виданнях і збірках матеріалів конференцій.

Структура дисертації обумовлена поставленою метою та завданнями дослідження. Основний текст роботи складається зі вступу, чотирьох розділів, дванадцяти підрозділів, висновків і додатків. Список використаних джерел включає 226 позицій. Додатки містять ілюстрації дибинецьких виробів, реєстр і фотографії місцевих майстрів, типологічні таблиці творів, результати польових досліджень. Обсяг основного тексту дисертації становить 218 сторінок, обсяг додатків – 199 сторінок, загальний обсяг роботи – 440 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** дисертації обґрунтовано актуальність теми дослідження; сформульовано мету та завдання; визначено об'єкт, предмет і методи дослідження; виявлено наукову новизну, теоретичне та практичне значення отриманих результатів; окреслено особистий внесок здобувача; подано інформацію про апробацію результатів дослідження, здійснення публікацій, структуру й обсяг дисертації.

Перший розділ «Теоретико-методологічні аспекти дослідження» присвячений вивченню історіографії та джерельної бази, що дозволило виробити власний методологічний інструментарій дослідження, а також окреслити теоретичне підґрунтя даної роботи.

У підрозділі 1.1 «Історіографія» розглянуто праці мистецтвознавців, культурологів, краєзнавців, етнологів, що розкривають різні аспекти розвитку керамічного промислу Дибинців. Мистецькі особливості творів майстрів досліджуваного осередку XIX–XX ст. стали результатом симбіозу традицій народного гончарства, що розвивалось в умовах цехової організації праці ще з кінця XVII ст., з культурою промислового виготовлення тонкої кераміки. У цьому сенсі найбільш вагомими стали напрацювання О. Данченко, М. Іонова, О. Клименко, Ю. Лащука, Ф. Лебединцева, О. Школьної.

У підрозділі 1.2 «Джерельна база дослідження» систематизовано дані про збережені твори дибинецьких гончарів XIX–XX ст., на основі яких було проаналізовано художню специфіку формотворення та декорування глиняних виробів майстрів Дибинців і вивчено індивідуальну творчу манеру відомих авторів. Загальний обсяг таких артефактів охоплює більше тисячі трьохсот творів, які сьогодні представлені у музеях України й окремих приватних збірках. Зібрано інформацію про ілюстративний ряд низки видань, які містять фотографії виробів дибинецьких керамістів XIX–XX ст. Подано архівні джерела, що висвітлюють діяльність Дибинецької фаянсової фабрики графів Браницьких, гончарного релігійно-цехового та сестринського братств, а також розкривають окремі питання відносно місцевого керамічного промислу. Розглянуто звіти та наукові публікації археологів за матеріалами розвідок у Дибинцях, а також представлено основні результати польових досліджень й опитувань мешканців селища, проведених здобувачем у 2014–2019 рр.

У підрозділі 1.3 «Методологія і теоретичні принципи дослідження» наведено методологічний інструментарій, застосований для вирішення поставлених завдань і досягнення мети дослідження. Це принципи історизму та наукової достовірності, соціокультурний і мистецтвознавчий підходи, аксіологічний, онтологічний, компаративний, історико-хронологічний, крос-культурний методи, метод мікроісторії, а також типологізації, мистецтвознавчого аналізу, реконструкції та моделювання, опитування й інтерв'ювання. Основною проблемою дослідження мистецтва дибинецької кераміки є виявлення взаємозв'язків між діяльністю гончарного релігійно-цехового братства та промислового виробництва фаянсу в культуротворчому середовищі Дибинців XIX–XX ст., що призвели до еволюції місцевої народної гончарної традиції.

У другому розділі «Осередок дибинецької кераміки в культуротворчій панорамі Київщини XIX–XX століть» комплексно досліджено розвиток локальної своєрідності кераміки Дибинців у взаємодії з іншими видами мистецтв і художніх промислів регіону.

У підрозділі 2.1 «Становлення Дибинців як центру керамічного промислу в художній культурі Київщини» розглянуто передумови

виникнення та генезу дибинецького гончарства на тлі багатогранної художньої культури краю. Богуславщина посідала вагоме місце в культуротворчому просторі Київщини, оскільки тут здавна розвивалось народне мистецтво (ткацтво, килимарство, сницарство, художня обробка шкіри, золотарство, музикування, виготовлення музичних інструментів тощо), жили і творили видатні українські діячі. Серед них Алімпій Галик, Тарас Шевченко, Іван Сошенко, Іван Нечуй-Левицький, Шолом-Алейхем (Соломон Рабинович), Марко Вовчок (Марія Вілінська), Олександр Кошиць та Архип Люлька. На цих землях бували Микола Гоголь, Олександр Пушкін, Ян Генріх Мюнц. Особливе полікультурне середовище цього винятково колоритного торговельно-ремісничого центру тривалий час поєднувало українсько-козацьку, польсько-шляхетську та єврейську купецько-ремісничу культури.

Встановлено, що специфіка заснування Дибинців і трансформацій у соціокультурному житті осередку полягала в особливій інфраструктурі й організації всіх культурних процесів на основі давньої ремісничої традиції. У першій половині XIX ст. у творчості народних майстрів з'явилися нові художні орієнтири завдяки зведенню у селищі землевласниками графами Браницькими фабрики з виготовлення фаянсу. Наприкінці XIX ст. елітарна культура поміщиків-аристократів проявилася ще яскравіше, адже поблизу Дибинців, в урочищі Турчино, було збудовано графську літню резиденцію, де працювали й місцеві мешканці.

У підрозділі 2.2 «Промислові виробы Дибинецької фаянсової фабрики графів Браницьких» за архівними першоджерелами, дослідженнями мистецтвознавця О. Школьної та результатами польових робіт здобувача розглянуто діяльність підприємства з промислового виготовлення тонкої кераміки у Дибинцях. З 1807 по 1850-ті роки воно розвивалось синхронно з Києво-Межигірською фаянсовою фабрикою. Непересічну роль у становленні Дибинецької фабрики відіграв Г. Новицький, кваліфікований фахівець, що опікувався налагодженням виробництва та циклом фабрикації продукції. Культура промислового виготовлення кераміки збагатила художню уяву народних гончарів осередку, адже серед працівників підприємства значну частину становили саме місцеві селяни. Під час польових робіт здобувача за участі археологів ІА НАН України Л. Чміль та А. Борисова було встановлено місце розташування приміщень фаянсової фабрики на території сучасних Дибинців, а також розширено дані щодо оздоблення продукції. Зокрема, зафіксовано застосування рослинних мотивів декору і рельєфного вирішення деяких видів поверхонь виробів (віялоподібних візерунків і відтисків, схожих на плетіння кошиків).

У підрозділі 2.3 «Художні особливості гончарної кераміки дибинецьких майстрів кінця XIX–XX століть» висвітлено мистецьку самобутність дибинецької керамічної школи цього періоду. Проаналізовано базові локальні принципи формотворення та декорування виробів, колористику розписів й особливості орнаментики, що вирізняли твори дибинчан з-поміж інших осередків Київщини та Середньої Наддніпрянщини загалом. Зазначено, що у

флоральних розписах майоліки Дибинців XIX ст. виразно простежується барокова традиція орнаментики, а у творах початку XX ст. частково відчутний вплив модерну. Прослідковано взаємовпливи між дибинецьким гончарством і керамікою Василькова, Обухова, Канева, Гнильця, Головаквіки, Сунків, Глинська, окреслено вектори взаємодії з мистецтвом Сходу (Сирії, Ірану) та західноєвропейських країн (Словаччини, Угорщини, Румунії, Німеччини).

Третій розділ «Художньо-технологічні аспекти виготовлення керамічних творів дибинецькими майстрами» розкриває напрацювання майстрів осередку в галузі технології виробництва й оздоблення виробів, організацію промислу Дибинців у різні часи та династичні зв'язки між відомими гончарями.

У підрозділі 3.1 «Основні періоди існування дибинецького керамічного промислу» в хронологічній ретроспективі проаналізовано поступ гончарства Дибинців. Так, у період дибинецького гончарного релігійно-цехового братства (кінець XVII–XVIII ст.) відбувалося становлення мистецької свідомості керамістів осередку та формування локальних традицій формотворення й оздоблення виробів. XIX століття стало етапом симбіозу культур виробництва народної й елітарної промислової кераміки. Добою розквіту мальованої кераміки Дибинців визначено проміжок від кінця XIX ст. до 1930-х рр., про що свідчать багатство асортименту та вишуканість декорування творів. Гончарству 40–50-х років XX ст. притаманні застійні процеси, занепад промислу та мистецької думки у зв'язку із воєнним і повоєнним періодами. Відродження гончарного мистецтва Дибинців відбулось у період осібногo виготовлення художньої кераміки у межах хатнього промислу впродовж 60–90-х років XX ст.

Підрозділ 3.2 «Сировинно-технологічні особливості створення кераміки в Дибинцях» висвітлює досягнення майстрів осередку в галузі технології виготовлення й декорування виробів. Відомо, що дибинецька гончарна продукція користувалась попитом серед покупців не лише через декоративність оздоблення, а й завдяки своїй високій якості. Так, досліджено особливості видобутку й обробки сировини, рецептури маси, гончарський інструментарій, будову гончарного круга та горнів, технологію обпалу, склад ангобів і полив, підходи до нанесення декору. Сировинно-технологічні аспекти кераміки Дибинців розглянуто у середовищі народного гончарства й окремо у місцевому промисловому тонкокерамічному виробництві.

У підрозділі 3.3 «Дибинецькі гончарні династії та основні риси творчого почерку найяскравіших майстрів» прослідковано династичні зв'язки між відомими гончарями Дибинців від доби існування тут гончарного цехового братства. Завдяки згаданому об'єднанню та багатовіковій безперервній спадковості знань в осередку відбувався процес еволюції мистецьких традицій. Це сформувало своєрідну художню школу дибинецької кераміки, її особливу пластично-образну мову. Поряд із загальноприйнятими мистецькими кластерами цього видатного центру виготовлення кераміки, кожен майстер мав специфічну творчу манеру й авторські риси формотворення та розписів, що можуть стати своєрідними маркерами ідентифікації під час

атрибуції творів. Серед таких майстрів Масюки, Тридіди, Моргуни, Гарнаги, Вовченки, Слокви, Волошенки, Тарасенки, Родаки, І. Книжник, А. Шнуренко, Є. Проценко, А. Старцевий, Т. Цюрупа, С. Сиволап.

У четвертому розділі **«Типологія форм та особливості оздоблення виробів дибинецької кераміки»** здійснено мистецтвознавчий аналіз творів дибинчан з метою визначення їх локальної художньої специфіки, пов'язаної з культурою регіону.

У підрозділі 4.1 **«Типологія форм керамічних виробів дибинчан кінця XIX–XX століть»** типологізовано асортимент продукції майстрів Дибинців і виявлено особливості формотворення виробів згідно з їх функціональним призначенням і використанням у побуті. Виявлено вісім типологічних груп виробів: посуд для приготування їжі, посуд для подавання та вживання їжі, посуд для подавання та вживання напоїв, посуд для зберігання продуктів, предмети ритуального призначення та сакральне начиння, аксесуари та господарчі предмети, архітектурна та ліплена кераміка. Локальній специфіці культури формотворення дибинецької кераміки XIX–XX ст. притаманне створення м'яких, плавних ліній силуетів посудин, що дають ефект масивності та наповненості форми. Найбільш виразно такий підхід простежується в овоїдних глечиках, бинчиках, макітрах для вареників, тиквах, горщиках, чайниках, сметанниках, простих мисках. Стінкам мисок «до лави» властивий колінчастий злам у профілі посудини.

Підрозділ 4.2 «Оздоблення гончарних виробів та художня специфіка розписів мальованого посуду дибинецькими майстрами» розкриває засоби та підходи до оздоблення кераміки Дибинців, характерні техніки нанесення декору, колористику та манеру виконання розписів місцевими майстрами.

За художньо-технологічними підходами до декорування дибинецькі вироби XIX–XX ст. диференціюються на теракоту (переважно оздоблену описуванням ангобами); однотонні вироби, вкриті шкливом або колорованою поливою (зрідка прикрашені гравіюванням); твори, декоровані підполивними контурним і безконтурним розписами технікою ріжкування, мармуруванням або фляндрівкою; кераміку із пластичним моделюванням окремих конструктивних частин (ухватів на накривках, фігурних вушок, вінець тощо), скульптурними елементами та рельєфами (чорнильні набори, свічники, димарі). Орнаментальні мотиви підполивних розписів кераміки Дибинців XIX–XX ст. включали флоральні, геометричні, орнітоморфні, зооморфні, скевоморфні елементи та підписи малюнків. Вони мали безліч варіантів поєднання між собою, що створювало неповторні площинні вертикальні чи доцентричні декоративні композиції.

У підрозділі 4.3 **«Культура формотворення та декорування керамічної скульптури гончарів Дибинців XX століття»** досліджено підходи до виконання в осередку керамічної скульптури малих форм (однофігурних робіт, скульптурних груп і сюїт), фігурного посуду (на основі форм чайника, барила, тикви, вази, глечика, горщиків-двійнят, сільнички) та дрібної пластики (свистунців і торохкалець). Такі роботи створювали Андрій Родак і Андрій

Шнуренко (початок ХХ ст.), Михайло Тарасенко й, епізодично, його сини Василь і Михайло (1970–1990-ті рр.). Декор скульптурних виробів майстрів Дибинців ХХ ст. включав наліпи, гравіювання, відтиски, відбитки штампу, колороване поливання, зрідка стриманий підполивний розпис.

ВИСНОВКИ

Дослідження специфіки локальної мистецької своєрідності дибинецької кераміки ХІХ–ХХ ст. дало змогу визначити сутність досягнень гончарства Дибинців у художній культурі Київщини зазначеного періоду. Згідно з визначеною метою та поставленими завданнями на захист виносяться такі наукові положення й висновки.

1. Уперше окреслено та систематизовано наявну кількість артефактів дибинецької кераміки, що зберігаються у колекціях вітчизняних музеїв, а також у приватних збірках. Зокрема, опрацьовано експозиції, предмети із фондосховищ, дані науково-облікових картотек і допоміжних науково-методичних фондів одинадцяти музеїв Київщини, Черкащини й Львівщини.

Твори дибинецької кераміки зберігаються у НМУНДМ, де найповніше представлені вироби ХІХ–ХХ століть. Найбільш давні експонати являють собою творчий доробок І. Книжника, К. Масюка, А. Шнуренка, Л. та О. Тридідів, а також спадщину невизначених майстрів. Ці вироби ілюструють культуротворчі вектори пошуків і художньо-естетичні орієнтири майстрів даного осередку кінця ХІХ – першої половини ХХ ст. Частиною колекції названого музею є мальований посуд дибинчан В. Масюка, А. Старцевого та Г. Гарнаги 1960–1970-х рр., а також скульптура малих форм, фігурний посуд і дрібна пластика родини Тарасенків 1980–1990-х рр.

Непересічну художню вартість становить майоліка дибинчан А. Старцевого, В. Масюка й унікальні скульптурні вироби М. Тарасенка 1960–1970-х рр. у збірці НІЕЗ «Переяслав». Твори родини Тарасенків 1980–1990-х рр. також зберігаються в НМНАПУ і МІБ. Дибинецький керамічний посуд наявний у колекціях КМНДМ, НЦНК «Музей Івана Гончара». МЕХП ІН НАН України, НМЛ ім. А. Шептицького, БКМ, НМЗУГО та ЛММ І. С. Нечуя-Левицького. Широка панорама авторського й анонімного асортименту кераміки Дибинців ХІХ–ХХ ст. дозволила проаналізувати локальні принципи формотворення й оздоблення виробів.

Виявлено, що витoki мистецької своєрідності дибинецької кераміки походять від соціокультурного устрою та художньої культури Богуславщини часів діяльності в осередку гончарного релігійно-цехового братства. Тоді були закладені підвалини становлення специфічного мистецького мислення гончарів Дибинців, яке найяскравіше проявилось у другій половині ХІХ – першій третині ХХ ст. Особливості ремісничо-цехової інфраструктури та культуротворчі процеси осередку проаналізовано на основі рукописів цехових книг дибинецьких гончарного цехового і сестринського братств 1744–1772 і 1773–1819 рр., що наразі зберігаються в архівах ІР НБУВ.

2. Доведено, що становлення і розвиток локальної художньо-образної

мови керамістів Дибинців відбувалось у полікультурних умовах Київщини і Богуславщини зокрема. Так, виявлено, що мистецькі погляди місцевих гончарів формувалися під впливом українсько-козацької, єврейської купецько-ремісничої та польсько-шляхетської культур.

З'ясовано, що значущим елементом специфічного культуротворчого середовища селища першої половини ХІХ століття стало функціонування місцевої фаянсової фабрики українсько-польських магнатів графів Браницьких. Внаслідок її розбудови у Дибинцях викристалізувались три соціокультурні прошарки – селяни-кріпаки, вільнонаймані фахівці-іноземці, шляхтичі-можновладці й управителі їх маєтностей. Таким чином, промислове тонкокерамічне виробництво розширило культуру місцевого народного гончарювання орієнтирами елітарної культури виготовлення «білого золота» з векторами до найбільш розвинених європейських виробництв Німеччини, Австрії, Англії, Франції, Польщі.

Досліджено художні, управлінські та сировинно-технологічні аспекти діяльності Дибинецької фаянсової фабрики графів Браницьких, яка у період з 1810 до 1822 рр. посідала чільне місце у художній культурі Київщини. Так, завдяки симбіозу з культурою професійного керамічного виробництва, впродовж першої половини ХІХ ст. мистецтво дибинецьких гончарів еволюціонувало, збагатившись новими художніми ідеалами.

3. Проаналізовано асортимент керамічних творів майстрів Дибинців ХІХ–ХХ століть, що користувався попитом на Київщині й у південних і західних губерніях. На прикладі глиняних тернів, кавників, чайників, умивальників, тазів з ночвами, скульптури малих форм продемонстровано результати взаємовпливів промислового і народного виробництва кераміки.

Відмінними художніми особливостями оздоблення виробів дибинчан окресленого періоду є своєрідне трактування рослинної орнаментики українського бароко. Встановлено, що антропоморфні мотиви у Дибинцях характерні лише тематиці скульптури малих форм, фігурного посуду та дрібної пластики. Загалом декору місцевих виробів притаманні техніки колорованого поливування, вкриття шкливом, гравіювання, ріжкування, мармурування, фляндрівки, вільного пластичного моделювання окремих частин виробу.

4. Розглянуто сировинно-технологічні особливості створення продукції народного гончарства Дибинців і місцевого промислового виробництва. На цій основі здійснено класифікацію асортименту за матеріалами виготовлення й виокремлено дві групи дибинецької кераміки – грубу (теракота, майоліка) та тонку (фаянс, кам'яна маса).

5. Запропоновано типологію народної дибинецької кераміки ХІХ–ХХ ст. за її функціональним призначенням, що виявила вісім груп виробів: посуд для приготування їжі, посуд для подавання та вживання їжі, посуд для подавання та вживання напоїв, посуд для зберігання продуктів, предмети ритуального призначення і сакральне начиння, аксесуари та господарчі предмети, архітектурна й ліплена кераміка. Розрізнено різновиди місцевого побутування форм макітр, слоїків, тикв, глечиків, бинчиків, чайників, горщиків, мисок і тарілок.

6. При вивченні особливостей культури формотворення посуду, предметів ритуального призначення та сакрального начиння, аксесуарів, господарчих й архітектурних гончарних виробів Дибинців з'ясовано, що найбільш виразно локальні риси проявились у формах мисок «до лави», «простих» мисок і яндол, полумисків, бинчиків, глечиків, макітр, горщиків, чайників, сметанників, глиняних тернів, водоліїв, чорнильних наборів, свічників, димарів із наверхами переважно у формі «корони» з птахом.

Порівняння особливостей контурного розпису і фляндрування творів Дибинців із напрацюваннями інших гончарних центрів Середньої Наддніпрянщини, поряд із певною спорідненістю, виявило локальні ознаки трактування окремих елементів. Розглянуто мистецьку своєрідність оздоблення мальованого, полив'яного, теракотового місцевого посуду ХІХ–ХХ ст. Проаналізовано специфіку орнаментальних мотивів підполивного ангобного декору творів, які демонструють широкий спектр флоральних, геометричних, зооморфних, орнітоморфних, скевоморфних елементів розпису, що за композицією розміщувалися вертикально або доцентрично. Здійснено мистецтвознавчий аналіз дибинецьких традиційних мотивів квітів, листочків, винограду, ягід, стеблин, пуп'янків, «вазону», геометричних елементів, зображень тварин, птахів, скевоморфних мотивів і написів на малюнках. Виділено типологічні підгрупи дрібної пластики, фігурного посуду й скульптури малих форм у кераміці Дибинців ХХ ст.

Згідно з особливостями соціокультурних процесів і мистецьких тенденцій у Дибинцях визначено п'ять основних етапів існування місцевого гончарства: 1) кінець ХVІІ–ХVІІІ ст. – період дибинецького гончарного релігійно-цехового братства; 2) ХІХ ст. – етап симбіозу культур виробництва народної й елітарної промислової кераміки; 3) кінець ХІХ ст.–1930-ті рр. – доба розквіту мальованої кераміки Дибинців; 4) 40–50-ті рр. ХХ ст. час занепаду промислу та мистецької думки осередку; 5) 60–90-ві рр. ХХ ст. період осібного виготовлення художньої кераміки у межах хатнього промислу.

7. На основі аналізу літератури, матеріалів музейних збірок та інформації, одержаної під час інтерв'ювання сучасних мешканців Дибинців, уперше упорядковано імена майстрів осередку ХІХ–ХХ ст. Цей реєстр керамістів налічує 280 авторів, 100 з яких введені вперше до наукового обігу. На прикладі династичних зв'язків найбільших місцевих гончарських родин унаочнено процес спадковості й еволюції локальних традицій формотворення й оздоблення керамічних творів дибинчан.

Виокремлено індивідуальні риси творчого почерку Каленика, Ялисея, Василя Масюків; Якова, Оріона, Федори, Марії, Килини, Лаврентія (Леонтія), Микити Тридідів; Івана Книжника; Михайла, Лавра, Маркіяна Моргунів, Тетяни Тарасенко; Андрія Шнуренка; Андрія і Сави Родаків; Михайла, Петра, Левонтія, Юхима, Андрія, Марії Волошенків; Єлисея Проценка; Володимира та Пилипа Вовченків; Василя, Саливана, Дмитра, Герасима Гарнаг; Аріона, Василя, Надії Старцевих; Тимофія Цюрупи; Якова та Сави Словк; Михайла, Василя, Михайла (сина) Тарасенків, Семена Сиволапа.

8. Доведено, що мистецтво дибинецької кераміки було важливою віхою художньої культури Київщини ХІХ–ХХ ст. Творам майстрів Дибинців були притаманні досконалість форм, самобутні традиції декорування, високохудожність розписів й естетична довершеність. Напрацьований упродовж щонайменше двох століть комплекс локальних рис пластичної мови та засобів художньо-образної виразності став основою для становлення в Дибинцях у ХІХ–ХХ ст. своєрідної мистецької «гончарної школи».

У добу найбільшого піднесення дибинецького гончарства, з кінця ХІХ ст. до 1930-х років, воно, певною мірою, стало зразковим для переважної більшості аналогічних осередків не лише Київщини, а й значної частини Середньої Наддніпрянщини. Це фіксується за впливом мистецтва майстрів Дибинців на творчість керамістів Василькова, Канева й Обухова (Київщина), Гнильця, Голоківки (Черкащина). Епізодично мали місце взаємовпливи дибинецької, сунківської й опішнянської гончарних шкіл.

Отже, завдяки високій художній культурі гончарних традицій та найтіснішому зв'язку з місцевим народним і професійним промисловим мистецтвом, кераміка Дибинців ХІХ–ХХ ст. стала відображенням духовних і художньо-естетичних смислів населення Київщини цього періоду. У процесі самоідентифікації українства гончарство як вид народного мистецтва було й є одним із ключових виразників національної самобутності народу.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових виданнях, затверджених МОН України як фахові за напрямом «мистецтвознавство»

1. Руденко О. О. Дибинецька керамічна скульптура гончарів Тарасенків другої половини ХХ століття. *Мистецтвознавчі записки*: зб. наук. пр. Київ : Міленіум, 2014. Вип. 26. С. 269–276.

2. Руденко О. О. Орнітоморфні мотиви в оздобленні дибинецької кераміки ХІХ–ХХ століть. *Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури*: зб. наук. пр. Київ : Міленіум, 2015. Вип. 35. С. 257–268.

3. Руденко О. О. Вироби дибинецьких гончарів у музейних колекціях України. *Культура і сучасність*. Київ : Міленіум, 2016. Вип. 2. С. 121–125.

4. Руденко О. О. Дибинецька кераміка в художній культурі України ХІХ–ХХ століть. *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку*: наук. зб. Напрямок «мистецтвознавство». Рівне : РДГУ, 2019. Вип. 30. С. 22–29.

Статті у наукових іноземних виданнях

5. Rudenko A. Zoomorphic motifs in Dybyntsi ceramics works in nineteenth to beginning of twenty-first centuries. *London Review of Education and Science*. No 2(18). (July-December). London : Imperial Collage Press, 2015. Volume VII. P. 414–420.

Статті в інших наукових виданнях

6. Руденко О. О. Діяльність дибинецького осередку кераміки в українській художній культурі ХІХ–ХХ століть. *Археологія і давня історія України*. Київ : Інститут археології України, 2018. Вип. 4(29). С. 361–385.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

7. Руденко О. О. Типологія форм дибинецької кераміки ХІХ–ХХ століть. *Документ, мова, соціум: теорія та практика: мат-ли II міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Київ, 10–11 квітня 2014 р.). Київ : НАКККіМ, 2014. С. 110–112.

8. Руденко О. О. Реєстр дибинецьких майстрів-гончарів. *Перші наукові читання, присвячені пам'яті професора Олександра Івановича Мінжуліна: мат-ли міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Київ, 4 червня 2014 р.). Київ : НАКККіМ, 2014. С. 106–110.

9. Руденко О. О. Тарас Шевченко і Богуславщина. *Феномен Тараса Шевченка: лінгвістичний, історичний і мистецтвознавчий аспекти: мат-ли всеукр. наук.-практ. конф., присвяченої 200-літтю від дня народження Тараса Шевченка* (м. Київ, 27–28 лютого 2014 р.). Київ : НАКККіМ, 2014. С. 85–87.

10. Руденко О. О. Сучасні тенденції охорони та збереження культурної спадщина Богуславського району. *Охорона культурної спадщини в Україні: аспекти соціокультурної взаємодії: мат-ли всеукр. наук.-практ. конф.* (м. Київ, 5–6 червня 2014 р.). Київ : НАКККіМ, 2014. С. 24–29.

11. Руденко О. О. Традиційність і новаторство у творчості дибинецьких гончарів Моргунів. *Екологія візуальності: стратегії, концепції, проекти: мат-ли IV всеукр. наук.-практ. конф.* (м. Черкаси, 8–9 жовтня 2015 р.). Черкаси : Видавець Чабаненко Ю. А., 2015. С. 123–125.

АНОТАЦІЯ

Руденко О. О. Мистецтво дибинецької кераміки в художній культурі Київщини ХІХ–ХХ століть. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства за спеціальністю 26.00.01 – Теорія та історія культури (мистецтвознавство). Національна музична академія України імені П. І. Чайковського, Міністерство культури та інформаційної політики України. Київ, 2020.

У дисертації досліджено мистецьку своєрідність культури формотворення й особливості оздоблення творів дибинецьких керамістів ХІХ–ХХ ст. Проведено мистецтвознавчий аналіз виробів дибинчан із музейних і приватних збірок України. За першоджерелами висвітлено роль цехової організації праці та промислового виробництва фаянсу у формуванні специфіки художньої мови гончарів Дибинців. Проаналізовано п'ять етапів існування керамічного промислу осередку. Здійснено типологію дибинецьких виробів за їх функціональним призначенням, розглянуто особливості розписів та орнаментальних мотивів. Складено реєстр майстрів Дибинців ХІХ–ХХ ст., визначено індивідуальні риси творчого почерку найяскравіших із них. Окреслено місце дибинецької кераміки в художній культурі Київщини на тлі розвитку інших осередків гончарства Середньої Наддніпрянщини.

Ключові слова: кераміка, Дибинецька фаянсова фабрика графів Браницьких, гончарне релігійно-цехове братство, художня культура, Київщина, ХІХ–ХХ століття.

АННОТАЦИЯ

Руденко А. А. Искусство дыбинецкой керамики в художественной культуре Киевщины XIX–XX веков. – Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата искусствоведения по специальности 26.00.01 – Теория и история культуры (искусствоведение). Национальная музыкальная академия Украины имени П. И. Чайковского, Министерство культуры и информационной политики Украины. Киев, 2020.

В диссертации исследованы художественные особенности культуры формообразования и специфика отделки произведений дыбинецких керамистов XIX–XX вв. Проведен искусствоведческий анализ произведений дыбинчан из музейных и частных коллекций Украины. По первоисточникам освещена роль цеховой организации труда и промышленного производства фаянса в формировании специфики художественного языка гончаров Дыбинцев. Проанализированы пять этапов существования местного керамического промысла. Осуществлена типология дыбинецких изделий по их функциональному назначению, рассмотрены особенности росписей и орнаментальных мотивов. Составлен реестр мастеров Дыбинцев XIX–XX вв., определены индивидуальные черты творческого почерка самих ярких из них. Очерчено место дыбинецкой керамики в художественной культуре Киевщины на фоне развития других центров гончарства Среднего Приднепровья.

Ключевые слова: керамика, Дыбинецкая фаянсовая фабрика графов Браницких, гончарное религиозно-цеховое братство, художественная культура, Киевщина, XIX–XX века.

SUMMARY

Rudenko O. O. Dybyntsi Ceramics in the Artistic Culture of the Kyiv Region of the 19th–20th Centuries. – Qualifying scientific work provided on the rights of the manuscript.

The thesis for the degree Candidate of Arts in the specialty 26.00.01 – Theory and History of Culture (Art Studies). National Academy of Art and Culture Leaders, The Tchaikovsky National Music Academy of Ukraine, the Ministry of Culture and Information Policy of Ukraine. Kyiv, 2020.

The artistic identity of the culture in terms of shaping and decoration individuality of the Dybyntsi ceramic works of the 19th–20th centuries were researched in this dissertation. The local specificity of the artistic and figurative language tools of the Dybyntsi ceramists of that period was determined, and the factors that influenced the formation and development of their original pottery tradition in the context of the artistic culture of the Kyiv region were identified.

The dissertation reviews scientific works of Ukrainian and foreign scientists providing information about the development of pottery and the artistic originality of ceramics in Dybyntsi. In the context of the outlined topic, the most significant are the

achievements of L. Danchenko, M. Ionov, M. Kazakov, O. Klymenko, Y. Lashchuk, F. Lebedyntsev and O. Shkolna. However, the available research sources focus on particular aspects of the activity of this illustrious pottery branch in the Kyiv region, not revealing the essence of Dybyntsi ceramics in its interconnections. The archives of primary sources which reveal various aspects of the activity of the local pottery religious guild brotherhood, the Dybyntsi faience factory of Counts Branicki and the community craft in general, were studied.

The role of the craft shop processes organization and industrial production culture of producing the elite fine ceramics in forming the specificity of the artistic language of the Dybyntsi masters was outlined. Due to the work of a faience factory, in the first half of the 19th century, in the village, there was a close interaction between the cultures of three different social strata of the Dybyntsi population, namely local serfs, free foreigners and noble elites (the rulers and owners). The results of the symbiosis of industrial and folk cultures in ceramics creation were embodied in the interpenetration of particular traditions of molding, plastic modeling and decoration of products. The periodization of the Dybyntsi pottery guild has been determined, and the cultural, artistic, social, economic, handicraft and managerial aspects of the five stages of its existence have been characterized.

The Ukrainian museum collections with works of the Dybyntsi masters were reviewed, and the art historical analysis was performed afterward. In the dissertation the assortment of ceramists' works of Dybyntsi of the 19th–20th centuries is systematized, and the typology of pottery production by functional purpose is distinguished. The most distinctive features of the local culture of shaping are determined, as well as the characteristic forms of Dybyntsi products. The artistic principles of terracotta decoration are explored, as well as solid glaze products, works decorated with under-glaze contouring and non-contoured painting with the technique of cone, marbling or flanging, ceramics with plastic modeling of specific structural parts, sculptural elements and reliefs. The characteristic motifs of the Dybyntsi majolica paintings are defined. They include floral, geometric, zoomorphic, ornithomorphic, skeuomorphic elements of drawing and signatures.

The role of heredity of pottery traditions in the development of the local artistic originality of the Dybyntsi works of the 19th and 20th centuries is outlined by tracing the dynastic connections between famous masters. The designer traits of individual creative style of potters from families of Masyuk, Tridid, Morgun, Harnaha, Vovchenko, Slokva, Voloshenko, Tarasenko, Rodak, I. Knyzhnyk, A. Shnurenko, E. Protsenko, A. Startsevov, T. Tsyurupa, S. Syvolap are analyzed. The general register of ceramists of Dybyntsi of the studied period is made. The role of Dybyntsi ceramics as a component of the artistic culture of Kyiv region in the context of the development of other centers of pottery of the Middle Dnipro region is identified.

Keywords: ceramics, Dybyntsi faience factory of Counts Branicki, pottery religious and guild fraternity, art culture, Kyiv region, 19th–20th centuries.

Підписано до друку 11.08.2020. Формат 60x90 1/16. Папір др. апарат.
Друк офсетний. Облік.-вид. арк. 0,9. Тираж 100. Зам. 110.

Видавець і виготовлювач:

Друкарня Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв.
Адреса: 01015, Київ, вул. Лаврська, 9. Тел. (044) 501–50–66

*Свідоцтво про внесення до державного реєстру суб'єктів
видавничої справи ДК № 3953 від 12.01.2011 р.*

